

KORTÁRSÁK*

1. Sokat beszélhetünk mi még az utókor halájáról, az adósságok törlesztéséről, az írói hagyatékek egyes darabjainak újraértékeléséről, vagy korunk hangjának megfelelő tárgyilagos bírálatról akkor is, ha nem ötven- vagy százéves porréteg alól kiemelt alkotásokat akarunk újra életre kelteni, hanem kortársról van szó. Amikor a kortárs kortársról szól, ha bevallja, ha nem, önmagáról is szól; akár megszépítő szavakkal festi, akár távoli nagy idézetek előhozásával színesíti, világirodalomba kapcsoló paralellákkal dúsitja, vagy egyszerű, őszinte személyes valóságokkal egészíti ki a képet, abban nemcsak a kortárs — akit idéz —, hanem önmaga is benne van. Az ilyen életrajzi adalék mindig előbukkan, akár elismerő a hangja és új piederstált keres, akár úgy lép fel, hogy utólag, megkésve vitába száll a halottal, akinek emlékét erősebb vonásokkal kiemeli a múltból.

Igaz, a művészettörténet, az irodalomtörténet is soha nem felfűtött hangja bizonyítja, hogy csak akkor fedezték vagy fedezik fel egy-egy megkérdőjelezett alkotó kivételes erényeit, melyek már magasan a közepszerűek fölé emelték őt, amikor már eltávozott az élők sorából. És az élő értékrend szerint azt is, akit addig nem tudtak hova tenni, akkor nyeri el igazi helyét a Parnasszuson. Erről már annyi a szinte bántóan ható példa, hogy sztereotípiaként hat. Bár tudjuk, hogy az értékmentésre készítő pillanat nem csupán ez, mégis előhozakodunk vele, mert a kegyeleten túl olyan mozzanatok is jelen vannak, amelyek az évek szűrő, csiszoló, tisztító pergésében kristályosodtak ki.

2. Sinkó Ervin a fölszabadulás után 1946 őszén látogatott el újra egykori diákvárosába, Szabadkára. A Híd szabadkai szerkesztőségében találkoztunk először. Fiatalkori írásait a húszas évek végén a Nyugat régi számaiból ismertem meg, későbbi munkáit a Korunkból. Abban az időben apatini barátaimtól tudtam meg, hogy tájunk fia, s mint fiatal költő a mi városunkból indult el. A vajdasági irodalom indulásának idejére esett az ismerkedés vele a fennebb említett folyóiratok hasábjain, s akkor tudtam meg, ifjúkori emléke mennyire él még a Duna-parti városkában. Amikor megjelent, nekem úgy tűnt, mintha már láttam volna.

— Huszonöt év után újra ismerkedek Szabadkával és a szabadkaiakkal — mondta.

Halk hangon beszélt, mintha csak önmagának beszélne. Nagyon szerény volt, s tán a hosszú távollét okozta azt, hogy egy egészen új nemzedék körében nem tudott hamar feloldódni. Az első kézfogás nem nyitotta meg nála a beszéd kapuját; idő kellett hozzá, hogy fölmelegedjen a régi város új világában, ahol számára — ami emlékeiből megmaradt — a legismertebb a szecessziós városháza, az öreg gimnázium, és az Odor (ma Tolsztoj) utcai egykori Munkásotthon kis, földszintes háza volt, ahol gimnazistaként könyvtároskodott.

Az Engels utcát — az egykori Czorda Bódog utcát — is jól ismerhette, mert a Híd itteni szerkesztőségében nem sok türelme volt széken ülni; az ablakhoz lépett, nézett ki rajta, s onnan beszélt. Járókelőt aligha láthatott ebben a néptelen utcában, de emlékei — figyeljük csak meg regényhőseinek útját ebben a városban — itt is jelen voltak. Képzletével népesítette be az üres járdákat.

* Naplójegyzet. Sinkó Ervin halálának tizedik évfordulóján reá emlékezve közöljük.

A Hídról a harmincas években a Korunk szerkesztőitől hallott. Most a Magyar Szóból olvasott recenziók hozták el ide. Erdeklődése akkor fokozódott fel jobban, amikor megtudta, hogy készül a *Téglák, barázdák* antológia, amely az induló Híd kiadó első nagyobb vállalkozása volt. Sokat beszélgettünk az antológia koncepciójáról: nehezen összegyűjtött kevés anyagból hogyan lehet olyan kötetet összeállítani, amely új időnknek, irodalmunknak tükörképe lehet. *Aron szerelme* című kisregényével akkor találkoztam először, és a népi forradalom tüzetől izzó strófaival.

Amikor az antológia, a Híd kiadó 1. könyve elhagyta a sajtót, levelében az öröm hangján írt az írói összefogás első nagyobb eredményéről; ígéretet látott benne a kibontakozáshoz. Nem sokkal később jelezte, hogy riportregényt ír az ifjúsági vasútvonatról.

A főszerkesztés után ez volt az első riportregényünk.

3. A folyóirat és a kiadó tevékenységének területén találtuk meg az érintkezési pontot. A Hídnak, amíg levelezésünk meg nem szakadt, továbbra is küldte kéziratait. Azután nagyobb munkák megírásához visszavonult. Ritkábban jelentkezett a lapokban, a folyóiratokban szintűgy.

Azokban az években, amikor a *Tizennégy nap* és az *Optimisták* megjelent, a 7 Nap irodalmi rovatának a szerkesztője voltam. Ismét felvettem vele levelében a kapcsolatot. A hetilap számára kéziratot kértem és kaptam tőle, s egyik levelemben megírtam, hogy az 1918–19-es forradalom eseményeit megörökítő történelmi regényének visszhangja nálunk még csak megközelítően sem volt az, amit Romain Rolland írt e múról.

Bántott ez a visszhangtalanság, hisz a Testvériség—Egység újdéki kiadó sok értékes adatot feltáró fülszöveggel és a hátlapon a szerző életrajzának közlésével ajánlotta a könyvet az olvasónak. Művének megjelenésekor majdnem magára maradt. Kritikánk akkor olyan ólomlábakon járt, hogy sokszor hónapoknak — emlékszem egy regényre: éveknek — kellett eltelniök, mire egy szépirodalmi mű visszhangra talált. Valaki azt a légkört, mely az irodalmat akkor körülvette, így nevezte meg: „Egy Fergusson ma többet ér, mint ti itt mindahányan!” Nem csoda hát, hogy ha a zágrábi könyvpiacra nem is, de itt nálunk Vajdaságban, az első kritika után sokáig — mint „akinek nem talaja Vajdaság, gyökerei nem a mi földünkbe nyúlnak” — tőlünk távolinak érezte magát.

1953 szeptemberében azzal a tervvel kerestem föl zágrábi lakásán, hogy Szabadkán, ahol a regény cselekménye indul, megrendezem a könyvbemutatót. Úgy tett, mintha örömmel fogadta volna; szelíden mosolygva ígérte meg, hogy erre az estre eljön; de szavainak magánhangzós lejtéséből kiéreztem, hogy húzódozik a langyos vidéki légkörtől és nem nagyon bízik a sikerben.

Válogatott közönséget hívtam meg erre az estre. Írókat, színészeket, képzőművészeket, aktív kultúrmunkásokat, s egykori könyvtárosi tapasztalataimban bízva meghívtam a város legjobb olvasóit... Eljöttek... Megtelt a terem... A meghívottak — én akkor úgy láttam — érdeklődéssel lapozgatják a szerző kiállított művét, melynek címlapján a szecessziós városháza szembetűnően jelezte, hogy ez a könyv az ő városukról szól.

A Városi Könyvtár nagy olvasóterme kagylós ablakaival, barokk rozettaival az íróra is, a hallgatóra is egyaránt hatott. Sinkó Ervin mint előadó szuggesztív erejű volt. Előadás közben profétikusan átalakult az arca; keskeny metszésű szilvaszemek égtek, keleties mimikája szép hangjának minden rezdülését a szavak mélyebb jelentésének sejtetésével kísérte. Karjainak mozgásritmusa az idő és tér dimenzióit még jobban kitágította, vagy drámai magga zsugorította össze. Ezekben a vibráló képekben imbolyogtak, sodródtak az „optimisták”.

A szerző azon az estén azt is elmondta, hogy regényének kéziratával megjárta már a félvilágot, de a legszebb ígéretnek ellenére sem franciául, sem oroszul, sem németül nem jelent meg: most csak késve került sor arra, hogy az ő anyanyelvén megjelenjen.

Előadása után fáradtan leült. Az átéléstől minden tagja remegett. A taps nem felelt úgy, nem mondott el annyit, mint amennyit el kellett volna mondania. Valahol az előadó és a közönség közti távolság láthatatlan fátylában akadt el, olyan hangulatot teremtve, ami akkor léphet fel, amikor valaki tiszta szívvel ad valamit, és még csak meleg köszönettel sem fizetnek érte.

A kiállított regényből kilenc kelt el... Ezek közül kettőt, szíves meggyőzéssel, hogy fogadják el ajándékként, magam vettem meg vendégeimnek. Sinkó Ervin a kilenc könyv dedikálása után kissé keserűs mosollyal mondta:

— Nem olyan könnyű dolog könyvet eladni.

És még jó pár esztendőnek kellett eltelnie, amikor Bori Imre irodalmunk termésének alapos feldolgozásához kezdett, hogy új értékrendet teremtsen, és e munkájának során újraértékelésével fölfedezte azt a Sinkó-művét, amely mellett az írástudók közül is sokan észrevétlenül mentek el.

4. A regény hősei itt jártak közöttünk.

Főhőse, Bati József, a munkásotthon könyvtárát bújó hórihorgas sovány ifjú maga Sinkó Ervin; felesége is ott van a fiatal forradalmárok között Czinner Erzsi alakjában... Még több egykor ismert személyiséget fölfedezhetnénk, de ezek felsorolása helyett én most egy még élő drámai alakot idézek, aki valahol ott bolyongott az „optimisták” között 1918-ban és 1919-ben.

Az apatini Stuhlrichter Gasse — így hívták akkor ezt a végtelen hosszúnak tűnő utcát, amely a Duna tőlésétől kezdve egészen a Ritter tóig vezetett — életem kora ifjúságától kezdve, amikor a 74-es számot viselő Fuderer-házban laktam, mind a hatvanas évek végéig feledhetetlen találkozások színhelye volt. Ebben sokat segített nekem M. J. sógorom, a pék.

Ott ismertem meg Appelshofer Jánost, azt a különös tekintetű embert, akiről soha életemben nem tudtam meg, hogy tekintete merre jár, de mindig, még a legnehezebb éveimben is, legjobb barátom maradt... Eletéről nem sokat beszélt, de azért mégis valamit kiszedtem belőle és apatini barátaitól. János az I. világháború előtt Apatin egyik legnevesebb családjának legnagyobb ígérete volt. Négy-öt nyelven beszélt, olvasott, fordított, tanulmányokat írt... Írt egészen addig, amíg a háború és a forradalom tüzeiben el nem borult elméje.

Részt vett a tizennyolcas forradalomban... Harcolt is. Azt, hogy mi az áldozat, soha nem ismerte. A Tanácsköztársaság összeomlásának napjaiban, a fehérterror idején ő volt Budapest és Bécs között az összekötő; az emigránsok megmentője és védelmezője. Volt egy K. u. K. nyugalmazott ezredes nagybátyja, s azon keresztül az ő csodálatos észjárásával mindent el tudott érni... Hogy hány embert mentett meg, azt soha nem tudtuk meg, csak egyet, azt is Sinkó Ervin mondta el.

Egy szabadkai vacsorán — életünk utolsó együtt töltött vacsoráján —, amelyen Ervin felesége, Micike, és feleségem, Anna is jelen volt, beszéltem Appelshofer Jánossal való legutóbbi találkozásomról.

— Tavaly még úgy találkoztam vele, mint régen. Hóna alatt vitte roppant nagy mappáját, amely engem Francois Villon Jehan Cotartjára emlékeztetett... Ez a mappa volt mindene. Naplója, életrajza, a világirodalom legszebb gondolatainak, verseinek másolata, és — ahogy ő mondta — „korszakalkotó” tanulmányai a Duna—Rajna szabályozásáról, a föld alatt és a föld felett haladni tudó villanyhajtású járművekről, a betonlábakon álló lakótornyokról, a szántóföldek olyan mérvű kihasználásáról, ami megszázsorozza az ősi talaj termését.

— Úgy mondta: „tavaly még úgy találkoztam vele” — és most?... Mi van Janival?

— Beutalták az aggok házába mint „mindenest”, aki — akárcsak az apatini születésű Abraham Pál zeneszerző Amerikában — új „otthonában” a favágástól a moslékhordásig mindent elvégez szó nélkül...

A hír megdöbbentette.

— Jani bekerült az aggok házába „mindenesnek”?

— Igen!

- Igazi forradalmár volt.
- Most már nem az, csak annak a sápadt árnya.

— A fehérterror alatt mindannyiunkat kerestek. Menyasszonyomat, Micikét is. Törékeny, a bujdosás hónapjai alatt csont és bőrre leszáradt tizenhét éves leánya volt. Ugy nézett ki, mint egy tizenéves gyereklány. Magára maradt, nem volt senkije. A kis üldözött vadnak Appelhöfer Jani volt segítségére; átmentette hozzám Bécsbe, mert halálra keresték... Szegény Jani... Az ő forradalmi lelke nem aludt még ki... El még benne a láng, csak arról nem beszél... Sokkal többel tartozom neki mindenért... Megyek Apatinba!

János mondta nekem, hogy járt Apatinban Ervin, és mindent megtett, amit tehetett.

Két évvel később Stuttgart környékéről kaptam egy kusza levelezőlapot. Arról értesített, hogy ő is kivándorolt.

Kivándorolt, mert kérésére kiengedték. Ott nagy gondossággal kezelte — mert találmányaival és idézeteivel teli mappáját mindig a hóna alatt hordozta — zárt intézetbe helyezték.

Ma már nem tudom: él-e az én régi barátom, s azt sem tudom, hogy „Anaxagorászt vagy Platónt idéz”... nem tudom... de itt állok ismét — az elrohant hónapok és évek után — a Stuhlrichter Gasse 84-es számú ház előtt — egy kőhajításnyira az egykor gyermekkori izgalmakat keltő Ritter tótól —, s olvasom egy kis zsalugáteres ház falán a gránittábláról:

ITT SZÜLETETT
S I N K Ó (Spitzer) E R V I N
MAGYAR ÍRÓ
ÉS FORRADALMÁR
1898. október 3-án.

Csak mint egy régi apatini bolyongó, aki ifjú éveiben nem is tudhatta, mit jelent majd egykor ez az utca, szeretnék zászlót hajtani a forradalmár emléke előtt, amikor ezeken a régi-régi téglajárdákon kopognak végig lépteim.

5. Sinkó Ervin író és költő egyedülálló írásművészete, mert ezer gyökerű, olyan figyelmet parancsol ránk, amely utánunk — ha már elvégeztük azt, amit hagyatéka iránti kötelességből meg kell tennünk — még egy emberöltő gondos munkáját megköveteli, hogy maradáságának jegyeit megmentsék a gyorsuló idő minden elnyeléssel fenyegető veszedelmétől. Az irodalmi köztudatban való tartós élés nagyobb időkre, csakis így válhat valóra — ha ugyan valóra válhat még... A hagyaték ápolásával, ébren tartásával — mint fennebb említettem — önmagunkat is ébren tartjuk. Ez hatványozottan érvényes akkor, amikor a jugoszláviai irodalom olyan értékéről van szó, mint Sinkó Ervin életműve.

Az utánunk fellépő nemzedék soraiból sokan — akiket az irodalmi érdeklődés önzetlen hűséggel leköt, és egyre nagyobb figyelemmel fordulnak, mint hű olvasók, a kilombosodó jugoszláviai magyar irodalom felé — a kortársak vallomásaira várnak, hiszen a regények, a tanulmányok, költemények és az idő robbanó pillanatából kihajtott drámák is választ adhatnak kérdésekre, és eloszlathatnak olyan kételyeket, melyek ma a fiatal olvasókat egyre jobban izgatják.

Az 1918—19-es forradalomtól, a Magyar Tanácsköztársaság tízhónapos zajgó életétől majd hatvan esztendő választ el bennünket. A több mint fél évszázad előtt lezajlott történelmi eseményekről kevesen adtak olyan hiteles képet, mint Sinkó Ervin *Optimisták* című regénye. És egy író, egy kézirat fél világot megjáró útját a mű — szerzőjének koldulásait is megkövetelő — megjelenéséig kevés olyan könyv láttatja Romain Rolland-i erővel, mint az *Egy regény regénye*, amely Sinkó Ervin életműve fölé életrajzi boltozatot emel és memoárként nem marad konvencionális talapzat, amelyre fölhordható mindaz, amit írt, és amit róla írtak. A boltozat így műveket véd, olyan erővel, amilyen erővel az érő Idő is védelmükre kel.